

Hg. v. Anni Carlsson und Volker Michels
Suhrkamp Verlag, S. Fischer Verlag

Copyright © Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main 1968,
1975; Levelek: „Briefe 1889–1936” © Suhrkamp Verlag
Frankfurt am Main 1961, „Briefe 1937–1947”

© Katia Mann 1963, „Briefe 1948–1955 und Nachlese” ©
Katia Mann 1965; „Briefe” © Suhrkamp Verlag Frankfurt am
Main 1951, 1959, 1964; Levelek és szöveg új kiadásokra: ©
Suhrkamp Verlag Frankfurt
am Main 1968, 1975, 1999; Thomas Mann leveleinek új
kiadásai © Katia Mann 1968

Fordította:

Csósz Róbert (1–15. levél), Horváth Géza (26–88., 92–106,
125–135. levél), Horváth Sára (136–141. levél), Kovács
Ágnes (107–113. levél), Lovas Gábor (114–124. levél),
Mazán Vilmos (89–91. levél)
Szabó Ágnes (16–25. levél)

Sorozatszerkesztő és az utószót írta:
Horváth Géza

A borító Hermann Hesse
Winter im Gebirge (St. Moritz) 1917
című akvarelljének felhasználásával készült

1.

München, 1910. ápr. 1.

Igen tisztelt Hesse Úr!

Jelenlegi, igen rossz egészségi állapotom miatt sajnos csak most tudok rá sort keríteni, hogy megköszönjem márc. 24-én kelt kedves levelét,¹ s mindez annál is sajnálatosabb, mivel e késlekedés majd-hogynem félreértéshez vezetett. Nem is halogatom hát tovább, és tudatom: írásával valódi örömet szerzett nekem, továbbá hogy igazságtalanul bánik a *Királyi fenséghez* írott márzsbéli ismertetőjével,² amiért „kötekedőnek” nevezi. A recenzió nem kötekedő, hanem kritikus, én pedig ahhoz túlságosan is baráti viszonyban vagyok mindennel, amit kritikának és ismeretnek hívnak, hogy olvasása közben az érdeklődésen és az élvezeten kívül bármi mást is érezhessek. A *Propyläen*ben megjelent³ ismertető valóban sziruposabb, egyszerűen lecsúszik az ember torkán, az Öné mégis kedvesebb nekem, és a másik csupán azt a tételét igazolja, miszerint az én dolgaimban kétféle vagy akár többféle ember is megtalálja a számítását. Ezt ugyanúgy tekinthetjük súlyos kifogásnak, mint különleges dicséretnek, tehát vélhetően akkor járunk el a leghelyesebben, ha tényként kezeljük. Az Ön finoman bizalmatlan megjegyzései kapcsán újra átgondoltam a kérdést, és biztosíthatom, mindebben semmiféle számítás, a közönséggel való semmiféle tudatos kacérkodás

nem játszik szerepet. A *Királyi fenség* populáris részei pl. ugyanolyan őszinték és ösztönösek, mint az artisztikusak, már amennyire én ezt meg tudom ítélni. Gyakran úgy érzem, amit Ön „közönséghajhászásnak” nevez, az a Richard Wagner művészete iránti hosszú, szenvedélyes-kritikus rajongásom következménye – ezen exkluzív, ugyanakkor demagóg művészet iránti rajongásé, mely ideálmot, igényeimet talán mindenkorra meghatározta, hogy azt ne mondjam, korrumpálta. Nietzsche egy helyütt Wagner „változó optikájáról” beszél: egyszer a legdurvább igényekre van tekintettel, máskor a legkifinomultabbakra.⁴ Erről a hatásról beszélek, és nem tudom, lesz-e valaha is akaratom hozzá, hogy teljesen megszabaduljak tőle. Mindig is hajlamos voltam rá, hogy lebecsüljem a coenaculum-hatás⁵ teremtésére törekvő művészeket. Az a hatás engem nem elégítene ki. *Nekem a butákra is szükségem van.* De mindez csak utólagos pszichologizálás. Munka közben ártatlan vagyok és elégedett magammal.

Régi vágyam, hogy a *März*⁶ számára egyszer majd felkínálhassak valamit. De annyira lassú vagyok, és oly ritkán van erőm bármihez is! Néhány fő feladatomra összpontosítanom is egyre inkább kötelességgé válik. Mindennek ellenére remélem, hogy e vágyam hamarosan valóra válik. S hogy ez egyben az Ön vágya is, azt nagy megtiszteltetésnek érzem.

Őszinte nagyrabecsülésemet kifejezve maradok,
kedves Hesse Úr, odaadó híve,

Thomas Mann

---

¹ Ez a levél mindeddig nem került elő. Thomas Mann Hesséhez írt levelei és levelezőlapjai jórészt fennmaradtak. Thomas Mann itt dokumentált válaszaiból kiderül, hogy Hesse mintegy 13 levele hiányzik. 1933-ban a náciak a Thomas Mann müncheni házában található leveleket, kéziratokat stb. elkobozták, és az emigrációból hazatérő író gyakori lakhelyváltogatása miatt is elkallódott néhány dokumentum. Az elvesztett levelek egy része Ninon Hesse másolatában fennmaradt, ezeket Hesse és felesége egy gyűjteményes kötetben publikálta (Frankfurt a. Main 1951, 1959, 1964, 1974). (Vö. Hermann Hesse: *Ausgewählte Briefe*, 1974.)

² Hermann Hesse, *Gute neue Bücher* (Jó, új könyvek), in: *März. Halbmonatsschrift für deutsche Kultur*, szerk.: Hermann Hesse, Ludwig Thoma, Kurt Aram, München, 1910. febr. 15., 4. évf., 1. kötet, 281–283. o. A szöveget lásd a levél után.

³ Dr. Ludwig Finckh, *Neue wertvolle Erzählungsbücher* (Új, értékes elbeszéléskötetek), in: *Die Propyläen*, (Eduard Engel szerkesztésében Münchenben megjelenő hetilap). 7. évf., (1909/1910), 25. sz., 388–390. o.

⁴ Így Friedrich Nietzsche-nél: *Wagner esete*. Ford. Romhányi Török Gábor, in: Friedrich Nietzsche: *Wagnerről és Schopenhaueréről*, Holnap, Bp., 2001, 5–42. o., és *Nietzsche kontra Wagner*. Ford. Romhányi Török Gábor, in: Friedrich Nietzsche: *Bálványok alkonya – Nietzsche kontra Wagner*, Holnap, 2004, 109–142. o.)

⁵ Coenaculum (latin): eredetileg egy épület felső emeleti helyisége, emelet. Átvitt értelemben égi, mennyei, fennkölt.

⁶ Hesse a *Királyi fenség* recenziójához csatolt levelében felkérte Thomas Mannt, hogy vegyen részt az 1907-ben indult fo-

lyóirat, a *März* szerkesztésében, melynek kulturális rovatát Hesse gondozta. Oskar Bie, a Fischer Verlag házi folyóiratának számító *Die Neue Rundschau* – melyben Thomas Mann legfontosabb munkáit elsőként nyomtatásban megjelentette – kiadója aggodalmát fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy az író a továbbiakban az Albert Langen Verlagnál megjelenő, új folyóiratban is közreműködik majd. Bie aggályaira Thomas Mann 1907. febr. 14-én kelt levelében, rögtön az első *März*-szám elolvasása után válaszolt: „Legyen nyugodt, a *März*et nyárspolgárinak és bárdolatlanoknak találom. Politikailag: délnémet-demokratikus és irodalmiaskodó. Hermann Hesse – nos, nem vagyok esztéta, de ez nekem túlságosan is bárgyú.”

Herman Hesse:
Jó, új könyvek

Egy új és terjedelmes Thomas Mann-regény irodalmi életünkben bizonyára eseménynek számít. Habár meglepetéseket senki sem vár tőle, hiszen kortársaink között alig akad ilyen költő, aki rögtön az első könyvével mint kész szerző lépett elő, aki már legelső megjelenésével megrajzolta a róla alkotott kép minden lényeges vonását: egy nemes, okos, kifinomult ember, egy kérlelhetetlen megfigyelő képét, aki finom nyelvművész, aki szinte szégyelli is magát ezért, olyannyira, hogy melankolikussá, és intelligens, a védekezésre is gondot fordító emberként, könnyen ironikussá lesz. Ezek a vonások már a *Friedemann* úrban is kivétel nélkül jelen voltak, majd a maguk teljességében és harmonikusan kifejlődve *A Buddenbrook ház* elképesztő összhangzatában is megmutatkoztak.

A *Királyi fenség*, Mann új, nagy regénye valóban nem szolgál meglepetésekkel. Azok számára, akik az elmúlt években ismételten és örömmel forgatták *A Buddenbrook házat*, talán még némi csalódást is okozhat; hisz olyan könyvet, mint *A Buddenbrook ház*, még a mesterek sem írnak minden évben, sőt még tízévente sem. *A Buddenbrook ház*, kisebb különcködéseitől és játékoságaitól eltekintve, olyan mű, akár Balzac, Flaubert, Tolsztoj vagy Bang né-

hány nagy alkotása, melyet az ember az évek múltával akár önnön élményeivel is képes összecserélni. Oly szándékolatlan, nem-kitalált, természetes és meggyőző, akár a természet egy darabja, olvasásakor az ember kizökken az esztétikai nézőpontból, s átengedi magát a műnek, akár egy természeti jelenség szemlélésének. Ezzel szemben a *Királyi fenség* regény jó és rossz értelemben, kitaláció és művészi munka, valami szándékolt, amit érdeklődéssel, szeretettel, csodálattal, de nem az előbbi önfelelt elragadtatottsággal olvasunk.

Ez talán azzal függ össze, hogy az új könyv néhány zavaró különbségét sokkal erőteljesebbnek érezzük. Mivel ezúttal hiányzik *A Buddenbrook ház* magával ragadó ereje, mi is szigorúbb és hűvösebb bírák vagyunk, és csak csodálkozunk, hogy e nagy művész ilyen végzetes hibát követ el, és hogy a nyilvánvaló tévedésektől és ízléstelenségektől határozott tudása sem képes teljesen megóvni. Már-már viccesen hangzik: Thomas Mann és az ízléstelenség – ám mégis ez a helyzet.

Thomas Mann a legmagasabb műveltségen nyugvó, biztos ízléssel rendelkezik, de a naiv zseni alvajáró magabiztosságával nem. Ezzel mindent elmondunk: Mann költő, tehetséges és talán nagy költő, de legalább ugyanannyira, vagy még inkább, értelmiségi. Tehetséges, de nem rendelkezik Balzac vagy Dickens naivitásával. Ezért érzi hatalmas tehetségét inkább magányra ítélő különbség-

nek, mint büszke kitüntetésnek. Ezért hajlamos az ironizálására és alkalomadtán a műforma kereteinek áttörésére.

A naiv, „tisztá” költő, úgy tűnik, egyáltalán nem gondol olvasójára. A rossz szerző gondol rá, megpróbál tetszeni, hízeleg neki. A bizalmatlan entellektüell, vagyis Thomas Mann, megpróbálja az olvasót távol tartani, ezért ironizál, látszólag előzékeny vele, könnyít a dolgán, súg neki. Ide tartozik az a gonoszkodó és egyébiránt sajnós igen csúnya manír, hogy egy szereplő minden egyes újbóli megjelenésekor bemutatja annak sztereotip tulajdonságait, hogy az olvasó azonnal rávágja: aha, ő az! Az ilyen rossz tréfákkal Mann az egyik pillanatban csalogatja, a másikkban csöbe húzza az olvasót, és még arra is képes, hogy nevekkel és álarccal űzzön kifejezetten gyermeki, sőt gyermeketeg játékokat, a legrégebbi és legrosszabb komédiák modorában.

Felvonultat egy bizonyos doktor Überbeint, akinek zöld az arcbőre és vörös a szakála, egy Unschlitt kisasszonyt (egy szappanfőző lányát!), akinek feltűnően kiáll a kulcsontja, de akárcsak Schustermann újságkivágásaival, a többi szereplő sem egyéb, mint álarc. És aki már olvasott egyet is Mann hihetetlenül szeretetre méltó természeti megfigyelései közül, csak egyet is a művészetéről szóló ragyogó mondatai közül, valamit például a zenéről, az hirtelen fel se fogja, hogyan képes ugyanaz a szerző így visszaélni saját művészetével.

Nos, mindez kissé mogorván és feddően hangzik. De épp azért kell az efféle mesterkéeltséget ily szigorúan szóvá tennünk, mert szeretjük és nagyra becsüljük Thomas Mannt. Való igaz, egy szerényebb képességű író az ilyen ripacskodással és játszadozással, mely Mann esetében idegesítően hat, akár még büszkélkedhetne és imponálhatna is. De úgy véljük, egy olyan művész, mint Mann, aki szellemileg oly magasan minden előítélet és ítélet fölött áll, aki oly tiszta megfigyelésekre és oly tiszta megformálásra képes, a nagy, komoly koncepció nyugvó és komolyan vett költeményeiben az ilyen, bizonyára tréfás, bizonyára szórakoztató, és az írók titokban bizonyára kielégítő „közönség-hajszolást” igazán nélkülözhetné. Ezzel a közönséges olvasónak, természetesen szántsándékkal, egyfajta fölényt biztosít, hogy ugyanakkor minden finom, komoly és említésre méltó gondolatot elsikkasszon, mert ezeket aztán olyan tapintatosan és mintegy csak mellékesen említi meg, hogy az olvasó észre sem veszi. Így látszólag nyelvezete is olyan, mint egy jó újságíróé, látszólag kerüli az egyértelműséget, és nem törekszik precizitásra – ám valójában annyira pikáns, ironikus, előkelő és rejtetten csillogó, hogy olvasás közben szakadatlanul finom ingerek és meglepetések érik az embert.

E könyveket olvasva a polgár ténylegesen úgy érezheti, szórakoztatják (annál is inkább, mivel ez az új regény igazán regényes történetet mesél el),

miközben egyik csattanó a másik után kerüli el a figyelmét. A magunkfajta pedig, akinek van némi szimata a csattanókhöz, csak félig-meddig és majd-hogynem rossz lelkiismerettel élvezi őket, mert minden szellemességük és minden bájuk ellenére a művészethez csak egész felületesen van közük. Egyszer egy olyan könyvet szeretnénk olvasni Thomas Manntól, amelyben egyáltalán nem gondol az olvasójára, amelyben senkire sem tekint úgy, mint akit el kellene csábítani, vagy mint akivel ironizálni kellene. Ilyen könyvet sosem fogunk kapni, de kérésünk sem jogos, hiszen Mann lényéhez tartozik, hogy szeret játszadozni az egérrel; de egyszer talán majd rákényszerül – hiszen úgy tűnik, mégiscsak bizonyos objektivitásra törekszik –, hogy e túl szubjektív technikát kissé objektívabbá tegye. Mert az olvasóval úzótt ilyesfajta szünet nélküli játék szünet nélküli olvasóra-gondolást feltételez, és ez nem előfeltétele a tiszta műalkotások sikerültségének.

De addig is örülünk a *Királyi fenségnek*, és minennek, ami ettől a finom embertől való, akinek még legjelentéktelenebb alkotása is mindig magasan átlagon felüli.

(Thomas Mann könyvei közül Hesse elsőként az 1903-ban a Fischer Verlagnál megjelent novelláskötetet, a *Trisztánt* ismertette. A recenzió 1903. dec. 5-én a *Neue Zürcher Zeitungban* jelent meg.)

Trisztán, hat novella

Szinte azt hihetné az ember, Thomas Mann-nak ezermesteri ambíciói vannak. A *Buddenbrook ház*-ban atléta volt, aki hidegvérrel és biztos kézzel „dolgozott” a mázsás súlyú, hatalmas anyaggal, a *Trisztánban* pedig törékeny zsonglőrt alakít, a bagatellek mesterét. Nyilvánvaló: e két könyv alapjaiban olyan közeli rokona egymásnak, amennyire az csak lehetséges; csakhogy ami a *Trisztánban* felszínes arcjátékként jelenik meg, az a *Buddenbrook ház*-ban az anyag súlyos lendülete és egységessége révén tragikus mozdulattá duzzadt. Thomas Mann új könyve többeket arra csábíthat, hogy csak egy igen furfangos művész tiszta munkáját lássák benne; szinte úgy tűnik, mintha saját hűvös gráciájával kacérkodna. Mégis, ez a könyv több ügyes mesterművecskénél. A hat novella, mely közül csak egy, a *Lujzi* hagyja tartósan is kielégítetlenül igényeinket, gyakran a burleszk határán játszódik, ugyanakkor valamiféle régi, bolondos songes drolatiques¹-ra emlékeztet. Ám az alaposabb szemügyre vétel után kiderül, hogy a szörnyetegek nem is szörnyetegek, a torzpfák sem torzpfák, mindezt csak a látszólag

véletlen, ám valójában alaposan átgondolt és tanulmányozott megvilágítás teszi – csak kissé átállítjuk a lámpát, és a kísértetben máris ráismerünk barátainkra, testvéreinkre, unokafivéreinkre, szomszédainkra, olykor akár saját, jól ismert vonásainkra. E felfedezés közben furcsa érzésünk támad, félig borzalom, félig fellélegzés, félig kielégülés, félig csalódás, és ha pontosak akarunk lenni, akkor már a *Buddenbrook ház*nak is ez volt az alaphangulata. Vannak napok, amikor a világot a józan kritika és a be nem vallott vágyakozás keverékével szemléljük; ezeken a napokon az emberek és a dolgok olyan arcukat mutatják, amilyennek Thomas Mann lefesti őket, oly nevetni valóan komolyak és oly sírni valóan komikusak. Aki ilyen keveréket főz, az semmiképpen sem lehet csupán művész, hanem olyasvalaki kell legyen, aki már fenéig ürítette az elégedetlenség és a vágyakozás kelyhét, ami nélkül egyetlen művész sem válik költővé. A *Trisztán* tehát olyan könyv, melyben igen különböző dolgokra lelhetünk, s melyet igen különböző módokon élvezhetünk; egy kizárólag az irodalmon nevelkedett, az irodalom ismerőinek szóló könyv; számukra azonban a végéhez közeledő év igazi csemegéje.

---

¹ Songes drolatiques: bohókás ábrándok (francia).

2.

Bad Tölz,¹ 1916. aug. 2.

Kedves és igen tisztelt Hesse Úr!

Hogyan is maradhattak volna sorai és az általuk érintett dolgok idegenek a számomra!² Szívesen segítségére lennék, és valahogyan csak sikerül is majd segítenem, habár – a magam részéről – nem pénzzel. Amikor tegnap a postán átvettem levelét, akkor is éppen egy éhező kollégának adtam fel újfent pénzt. Túl nagyok az elvárások személyemmel szemben. De támogatást kérő levelét továbbítom – egy olyan helyre, ahol, reményeim szerint, nem marad eredmény nélkül. Továbbá írok Fischernek,³ hogy küldjön Önnek tiszteletpéldányokat könyveimből.

Higgye el, önfeláldozó tevékenységét mérhetetlenül nagyra becsülöm.

Odaadó híve,
Thomas Mann

vasnivalóval történő ellátásán dolgozott, foglyoknak szóló lapokat szerkesztett és adott ki (pl. a *Deutsche Interniertenzeitungot*), valamint létrehozott egy „hadifogoly-könyvkiadót” (Verlag der Bücherzentrale für deutsche Kriegsgefangene), mely 1918 és 1919 között 22 kis kötetet jelentetett meg (az egyik két Thomas Mann-novellát is tartalmazott). Hesse Thomas Mannhoz írott, személyes hangvételű levele mellé vélhetően egy sokszorosított és nyílt levelet is csatolt, melyben a hadifoglyok számára kért pénzt és könyveket.

³ Samuel Fischer (1859–1934), 1886-ban alapította meg Németország legnevesebb szépirodalmi kiadóját, melynél 1898-tól Thomas Mann, majd 1904-től Hesse művei is megjelentek.

¹ 1909 és 1917 között a nyári hónapokat Thomas Mann családjával Bad Tölzben, 1908-ban épített nyaralójukban töltötte.

² Hermann Hesse 1912 és 1919 között Bernben élt. A háború kitörésekor, 1914-ben, önkéntes katonai szolgálatra jelentkezett, de rövidlátása miatt szolgálatra alkalmatlannak minősítették, és a berni német követséghez utasították, ahol 1916-tól a *Deutsche Gefangenenfürsorge* (Német Hadifogolyellátó) alkalmazásában a franciaországi, angliai, oroszországi és olaszországi német hadifoglyok és internáltak százazreinek ol-